

ölçümlerde bu gibi farklılıklar tabiidir. Bîrûnî'ye göre Hucendî Rey'in enlemine de 35° 34' 39" olarak tayin etmiştir (*Tahdîdû nihâyâtî'l-emâkin*, s. 86-87, 99, 238; ayrıca bk. *el-Kânûnû'l-Mes'ûdi*, II, 612). Bîrûnî, Hucendî'nin sekstantına benzer bir aletin 998 yılında faaliyete geçen Şerefüddeve Rasathânesi'nde Ebû Sehl el-Kûhî tarafından kurulduğunu haber vermektedir (*Tahdîdû nihâyâtî'l-emâkin*, s. 92). Onun bu icadının, daha sonraki asırlarda Merâğa Rasathânesi (1261) ve Semerkant Rasathânesi (1420) gibi müesseselerde daha büyük çaptaki aletlerin yapılmasına öncülük ettiği de bilinmektedir.

Hucendî bir de "el-âletü'l-âmme" (el-âletü's-şâmîle) adını verdiği, kadran ve usturlap yerine kullanılabilecek çok fonksiyonlu bir rasat aleti icat etmiştir. el-Âletü'l-âmme önceleri tek bir genişlik için kullanılıyordu; daha sonra onu Bedî' el-Usturlâbî bütün genişlikler için kullanılabilir hale getirmiştir (İbnü'l-Kiftî, s. 222). Hucendî ayrıca usturlap imaliyle ilgili teorik çalışmalar da yapmış ve bu aletin üzerinde azimut dairelerinin durumunu tayin etmeye yarayan yöntemler geliştirmiştir.

Eserleri. 1. *Geometri Risâlesi*. Asıl adı bilinmeyen eser, sinüs teoremiyle ilgili çalışmalarının yer aldığı matematiğe dair günümüze ulaşmış yegâne eseri olup Kahire'de bulunan (Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye, Riyâza, nr. 40) *Mesâ'il müteferrika hendesiyye li-ba'zî'l-'ulemâ'* adlı bir mecmuanın içinde tesbit edilmiştir. 2. *Risâle fi taşhîhi'l-meyl ve 'arzi'l-beled ba'de huşûli irtifâ'âtî nuşfi'n-nehâri'l-muḥakkaka 'inde'l-inkılâbeyn*. Hucendî'nin kendi icadı sekstantı tanıttığı astronomiyle ilgili en önemli eseri olup Luvîs Şeyho tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.). 3. *Kitâbü'l-Âleti'l-âmme* (*Kitâbü'l-Âleti's-şâmîle*). Yine kendi icat ettiği çok fonksiyonlu rasat aletini tanıttığı çalışmasıdır ve çeşitli kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır (meselâ bk. Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Haraççioğlu, nr. 1217; Oxford, Bodleian Library, Hunt., nr. 566; Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye, Mikât, nr. 970). 4. *İstihrâcû mecâzi devâ'iri's-sümût bi's-şınâ'a*. Usturlapla ilgili teorik bir risâle olup hakkındaki bilgiler Bîrûnî'nin hocası Ebû Nasr b. İrâk'ın *Risâle fi mecâzâtî devâ'iri's-sümût fi'l-usturlâb* adlı eserinden elde edilmektedir (s. 3-9). 5. *Kitâbü Semti'l-kable*. Varlığı yine Ebû Nasr b. İrâk ile (a.g.e., s. 3-9) Bîrûnî'den (*Tas-tihû's-şuver*, vr. 11) öğrenilmektedir. 6.

*Kitâb fi sâ'âtî'l-mâziye mine'l-leyl. Câmi'u kavânini 'ilmi'l-hey'*e adlı bir eser içinde (TSMK, III, Ahmed, nr. 3342) Hucendî'ye nisbet edilmektedir. 7. *Risâlâtü şafîhati'l-âfâkıyye*. Kâtib Çelebi'ye göre altmış babdan oluşmaktadır (*Keşfü'z-zunûn*, I, 875). 8. *ez-Zicü'l-Fahrî*. Hucendî'nin Fahrüddeve adına yaptığı astronomi gözlemlerinden (Bîrûnî, *Tahdîdû nihâyâtî'l-emâkin*, s. 238) yararlanarak hazırlayıp yine ona ithaf ettiği bu zîc de günümüze ulaşmamıştır. Tahran Meclis Kütüphanesi'nde bulunan Farsça düzenlenmiş bir zîc parçasının (nr. 181) Hucendî'nin gözlemlerine dayanmış olması muhtemeldir. 9. *Leḫâfetnâme*. Hucendî'ye nisbet edilen edebî bir eserdir (Bodroliçeti, *IJMES*, XII [1980], s. 101-109).

BİBLİYOGRAFYA :

Bîrûnî, *Tahdîdû nihâyâtî'l-emâkin* (nşr. M. Tâvî et-Tancî), Kahire 1962, s. 86-87, 92-93, 99, 101-108, 238; a.mlf., *el-Kânûnû'l-Mes'ûdi*, Haydarâbâd 1954, I, 364; II, 612; a.mlf., *Tas-tihû's-şuver*, Tahran, Dânişgâh, nr. 5469, vr. 11; Ebû Nasr b. İrâk, *Devâ'irü's-sümût fi'l-usturlâb* (*Resâ'ilü'l-Bîrûnî* içinde), Haydarâbâd 1948, s. 3-9; İbnü'l-Kiftî, *İḥbârü'l-'ulemâ'*, s. 222; Hasan b. Ali el-Merrâkûşî, *Câmi'u'l-mebâdî ve'l-gâyât fi 'ilmi'l-mikât* (nşr. J. I. Sédillot), Paris 1834, I, 201 vd.; Tûsî, *Kitâbü Şekli'l-kâftâ'* (nşr. A. Carathéodory), İstanbul 1891, s. 108-110; Gıyâseddin el-Kâşî, *Risâle der Şerḫ-i Âlât-ı Raşad* (nşr. W. Barthold, *Ulugbek i ego vremya* içinde), Petrograd 1918, s. 2; *Keşfü'z-zunûn*, I, 875; M. Cantor, *Vorlesungen über Geschichte der Mathematik*, Leipzig 1880, I, 752-753; Sâlih Zekî, *Âsâr-ı Bâkiye*, İstanbul 1911, I, 165; Hamit Dilgan, *Büyük Matematikçi Ömer Hayyam*, İstanbul 1956, s. 36; Aydın Sayılı, *The Observatory in Islam*, Ankara 1960, s. 118-121, 198-199, 277, 283-286; Sar-ton, *Introduction*, I, 667-668; Sezgin, *GAS*, V, 305-308; VI, 220-222; S. Tekeli, "Al-Khujandî", *DSB*, VII, 352-354; Ebû'l-Kâsım Kurbânî, *Zindegînâme-i Riyâzîdân-ı Devre-i İslâmî*, Tahran 1365, s. 63-65, 231-236; Fr. Woepcke, "Recherche sur plusieurs ouvrages de Léonard de Pise", *Atti dell'Accademia Pontificia dei nuovi Lincei*, XIV, Roma 1861, s. 301-324, 345-356; L. Cheikho, "Traité arabe de Khodjandî sur le sextant appelé Fakhri suivi de l'épître de Bîrouni sur le sujet", *el-Mesrik*, XI, Beyrut 1908, s. 60-69; H. Suter, "Zur Trigonometrie der Araber", *Bibliotheca Mathematica*, X, Leipzig 1910, s. 156-190; C. Schoy, "Behandlung einiger geometrischen Fragepunkte durch muslimische mathematiker", *ISIS*, VIII (1926), s. 260-263; P. Luckey, "Zur Entstehung der Kugeldreiecksrechnung", *Deutsche Mathematik*, V, Leipzig 1940-41, s. 413, 416, 418-419; E. Wiedemann, "Über den Sextant des al-Chogendi", *Archiv für Geschichte der Naturwissenschaften*, II, Leipzig 1969, s. 148-151; A. J. E. Bodroliçeti, "Fazylov's Edition of Khujandî's Latafat-nama: A Review Article", *IJMES*, XII (1980), s. 101-109; a.mlf., "Hucendî", *IA*, V/1, s. 575; J. Samsó, "Al-Khujandî", *EJ²* (İng.), V, 46-47.

MEHMET BAYRAKDAR

HUCENDÎ, Muhammed Sultan

(محمد سلطان الخجندی)

Ebû Abdülkerîm Muhammed Evrûn (?)
Sultân b. Muhammed
el-Ma'sûmî el-Hucendî
(1880-1960)

Türkistan menşeli
yakın dönem din âlimi.

Mâverâünnehir'in önemli şehirlerinden olup günümüzde Tacikistan sınırları içinde kalan Hucend'de (Hucende) doğdu; büyük dedesi Muhammed Ma'sûm'a nisbetle Ma'sûmî diye de anılır. *Muḫtaşaru tercemeti ḫâli Muḫammed Sultân* adını taşıyan otobiyografisindeki bilgilere göre okuma yazmayı ebeveyninden öğrendikten sonra Farsça, Türkçe yazılımsı birçok eser okudu. Ardından Arapça dersleri aldı. Daha sonra medrese disiplini içinde bir yandan Arapça'sını geliştirirken bir yandan da temel İslâmî ilimlere ait klasik eserleri okudu. İslâmî ilimlerde derinleşmek amacıyla çeşitli seyahatler yaparak Hokand ve Buhara gibi önemli ilim merkezlerinde Muhammed İvaz el-Hucendî ve Abdürrezzâk el-Merginânî gibi âlimlerin derslerine katıldı. Yirmi üç yaşında geldiğinde gerek Mâverâünnehir'de gerekse Rusya, Afganistan ve Çin Türkistanı ile Hindistan'da din ve tasavvuf anlayışına bid'at ve hurafelerin karışmış olduğunu görerek bu durumu eleştirmeye başladı. Ancak kendisine tepki gösterilince Hicaz'a gitmeye karar verdi (*Muḫtaşaru tercemeti ḫâli Muḫammed Sultân*, s. 48-50). 1905 yılında ülkesinden ayrılan Hucendî önce Tiflis'e, oradan da İstanbul'a ulaştı. Yıldız Camii'ndeki bir cuma selâmlığında devrin padişahı II. Abdülhamid'i gördü. Halifenin Kureyş soyundan gelmesinin şart olup olmadığı konusundaki tartışmaların İngilizler'in propagandaları sonucunda yeniden gündeme geldiği ve Kureyş soyundan gelmemesi sebebiyle padişahın meşrû halife olmadığının öne sürülmeye başlandığı bir dönemde İstanbul'da bulunan Hucendî, Sahaflar Çarşısı'nı gezerken eline geçen Teftâzânî'nin *Şerḫu'l-'Aḳâ'id*'inden imâmet bahsinin çıkarılmış olduğunu görerek hayrete düştüğünü belirtir. II. Abdülhamid'in şeyhi Ebû'l-Hüdâ'nın, Araplar'ı Türkler'e karşı isyan ettiren asıl sebebin halifenin Kureyş soyundan gelmesi gerektiği yolundaki telakki olduğunu öne sürerek padişahı uyardığı, bunun üzerine II. Abdülhamid'in Osmanlı eğitim kurumlarında ders kitabı olarak okutulan bu eserden imâmet bahsinin çıkarılmasını emrettiği yolundaki duyumunu nak-

lederek bundan duyduğu üzüntüyü dile getirir (a.g.e., s. 54-55; bu konuda daha geniş bilgi için bk. Özcan, s. 72; *DİA*, I, 220; II, 218).

1905 yılının sonlarında İstanbul'dan ayrılan Hucendî İzmir ve İskenderiye'ye uğradıktan sonra Cidde'ye, oradan da Mekke'ye ulaştı. Hac farızasını ifa ettikten sonra Mekke'de kalarak Şuayb b. Abdurrahman el-Mağribî'den başta *Şahîh-i Buḥârî* ve *Şahîh-i Müslim* olmak üzere önemli hadis kitaplarını okuyup icâzet aldı. İstifade ettiğini belirttiği isimler arasında Sâlih Kemâl el-Hanefî, Muhammed Murâd er-Remzî el-Kazânî, Ahmed el-Hadrâvî, Abdülhay el-Kettânî gibi âlimler yer almaktadır. Bu arada tasavvuf kaynaklarını inceleyerek Türkistan'daki uygulanan şekli eleştirdiği Nakşibendiliği Sünnî ilkelere en uygun tarikat olarak gördü ve Nakşibendî ulemâsından Muhammed Ma'sûm b. Abdürreşîd'e intisap etti. Hucendî kendisini Nakşibendî-meşrep, itikadda Mâtürîdî, amelde Hanefî olarak tanıtmakla birlikte onun hiçbir zaman tasavvufun teslimiyetçi yapısıyla uyuşmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim hayatının daha sonraki dönemlerinde özellikle tasavvuf konusunda tenkitçi bir tavır ortaya koymuş, bazı mezhep mensupları ile tarikat erbabının davranışlarını eleştirmiş ve genel olarak bid'at aleyhtarı olmuştur. Kendisi, bid'at ve hurafelerle mücadelesinde önemli başarılar sağladığını kaydetmektedir (*Muḥtaşaru tercemeti ḥâli Muḥammed Sultân*, s. 63-64).

Hucendî Mekke'de uzun yıllar ikamet ettikten sonra bir süre de Medine'de kaldı. Bu sırada Abdullah el-Kudûmî, Ahmed el-Berzencî ve Muhammed Halîl el-Harpûtî'den çeşitli dersler okuyup icâzet aldı. Daha sonra Şam'a geçerek Bedreddin Yûsuf el-Muammer ve Abdülhakîm el-Kandehârî gibi âlimlerden ders aldı. Beyrut'ta Abdurrahman b. Dervîş el-Hût ve Yûsuf en-Nebhânî ile görüştü. Kudüs'e yaptığı kısa bir seyahatin ardından Kahire'ye geçen Hucendî Ezher'de Revâku's-Süleymâniyye'de bulundu; M. Reşîd Rızâ ile tanıştı. *el-Menâr* koleksiyonu ile Muhammed Abduh, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye ve diğer Selef ulemâsının 1000'den fazla eserini temin etti. Daha sonra Kahire'den ayrılarak İstanbul'a gitti ve oradan Hucend'e döndü. Babasının bıraktığı servet sayesinde ilmi çalışmalarını sürdürürken özellikle Mısır'dan getirdiği eserleri incelemeye ağırlık verdi.

Rusya'daki 1917 İhtilâlî'nin ardından Bolşevikliğin gerçek niteliğinin tam olarak

anlaşılmadığı ilk dönemde şehirlerdeki eşraf ve âyan arasından seçilerek oluşturulan Şûrâ-yı İslâmiyye'nin genel başkanlığına getirilen Hucendî bu sıfatla birçok defa Moskova'ya gidip geldi. Fakat ihtilâl yönetimi hürriyet, adalet ve eşitlik gibi sloganlarla iş başına gelmesine rağmen çok geçmeden durum değişti. Stalin'in Bolşevik Partisi'ndeki müslüman unsurlara karşı harekete geçtiği ve Sovyet idarî kademelerindeki müslümanlara baskı yaptığı sırada Hucendî de tutuklandı (1923). Bir müddet sonra serbest bırakıldıysa da 1925'te yeniden hapsedildi ve ardından yine serbest bırakıldı. Daha sonra üçüncü defa tutuklanan Hucendî, 17 Ağustos 1928'de hapisneden kaçmayı başardı. Taşkent'in köylerine ulaştıktan sonra kuzeye yönelerek Çin sınırındaki Kurgos nehrini geçip Kulca'ya vardı (Aralık 1928). Ardından Delhi'ye, oradan da Bombay'a geçti. Bir süre Hindistan'da kaldı. Daha sonra oradan ayrılarak 1935 yılı hac mevsiminde Mekke'ye gitti. Vefatına kadar burada oturan Hucendî Mekke Dârü'l-hadisî'nde ve Mescid-i Harâm'da müderrislik yaptı. Yayımladığı hâtıralarıyla, bilhassa ihtilâl sonrasında Doğu ve Batı Türkistan ile Rus mezalimi altındaki diğer Türk ve müslüman unsurları uyarmaya çalıştı.

Eserleri. Hayatını şer'î bir delile dayanmayan her türlü inanç, ibadet, fikir ve davranışla mücadele ederek geçiren Hucendî bu hususta Arapça, Farsça ve Türkçe olarak pek çok eser kaleme almıştır. Kendisi otobiyografisinde bu eserlerin listesini vermekte, bunların basılmış olanlarına ayrıca işaret etmektedir (*Muḥtaşaru tercemeti ḥâli Muḥammed Sultân*, s. 62-63, 72-73, 96). Onun incelenebilen matbu eserleri şunlardır: 1. *Hükullâhi'l-vâhidi's-şamed fi hükmi't-tâlibi mine'l-meyyiti'l-meded* (Kahire 1355). Bombay'da bulunduğu sırada kendisine bir grup öğrencinin yönelttiği kerâmet, vefat etmiş büyük insanların ruhaniyetinden yardım isteme, gayb bilgisi, kabir ziyareti, tevessül gibi konulara ilişkin sorulara verdiği cevaplardan oluşan bir risâledir. Müellif bu eserinde kabir ziyareti, yatırlara saygı, kabirlerden medet umma gibi davranışları tevhid inancına aykırı bularak eleştirmektedir. 2. *Muḥtaşaru tercemeti ḥâli Muḥammed Sultân*. Müellifin Taif'te kaleme aldığını belirttiği bu eser onun hayatı, ilmi, dinî ve siyasî faaliyetleriyle eserleri hakkında bilgi vermesi yanında Selefî inanç ve uygulamalarla bunlara aykırı gelişmeleri tanıtmakta, bu

uygulamaları bid'at ve hurafe olarak değerlendirilmekte, bilhassa Mâverâünnehir'de, Rusya, Afganistan ve Çin Türkistanı'nda, ayrıca bütün Hindistan'da hâkim olan dinî ve tasavvufî zihniyeti eleştirmektedir. Müellif, özellikle Hanefîlik ve Nakşibendîlik'te dine ve akla aykırı kabul ettiği telakki ve uygulamaların oluşmasına yol açan kitaplardan örnekler aktarmakta, bunları tenkit ve reddetmektedir. Kitap müellifin bir önceki eserinin sonuna eklenerek basılmıştır (s. 45-99). 3. *Temyüzü'l-maḥzûzîn 'ani'l-maḥrûmîn (fi tecridi'd-dîn ve tevḥîdi'l-mürselîn)*. Bazı âyetlerin yorumlarından oluşan bu hacimli eser, Ali b. Hasan b. Ali b. Abdülhamîd el-Halebî el-Eserî tarafından çeşitli dipnot ve açıklamalar eklenmek suretiyle yayımlanmıştır (Demmâm 1412/1991).

Müellifin otobiyografisinde listesini verdiği eserlerinden bazıları ise şunlardır: *Hediyyetü's-Sultân ilâ kurrâ'i'l-Kur'ân* (Kur'an okumanın âdâbı ve ücretle Kur'an okutmanın câiz olup olmadığı hakkındadır); *Seyfü'l-edeb fi men gayyere'n-neseb* (soy soplâ övünmenin yanlışlığına dairdir); *İrşâdü'l-ümme'ti'l-İslâmiyye fi't-tahzîr 'an medârisi'n-Naşrâniyye; et-Tuḥafü'd-devriyye fi'l-bida'i'l-Şa'riyye* (müellif, Arapça ve Türkçe olarak yazdığı eserde bid'atçılarla hurafecilerin kötülüklerini anlattığını belirtmektedir [*Muḥtaşaru tercemeti ḥâli Muḥammed Sultân*, s. 62]); *ed-Dürerü'l-manzûme fi zikri efâdîli Hucende; Dîvân* (Farsça); *Divan* (Türkçe); *Tuhfetü'l-ibrâr fi fezâili seyyidi'l-istigfâr; el-Hediyyetü'l-ma'sûme fi nizâmî't-ticâre; el-Hikemü's-Sultâniyye ve'n-nesâihu'l-Kur'âniyye; Tuhfetü's-Sultân fi terbiyeti's-şubbân; Cilâü'l-bûs fi inkilâbi bilâdi'r-Rûs* (müellif son beş eseri "Çin Türkistanı Türkçesi" ile yazdığını belirtmektedir); *el-Kavlü's-sedîd fi tefsiri sûreti'l-Hadîd* (Hucendî, Türkçe yazdığı bu tefsirin ilgili sûre üzerine o güne kadar yazılanların en iyisi olduğunu söyler [a.g.e., s. 73]); *el-Huteniyyât* (müellif, Hoten'de bulunduğu sırada yazdığı eserde burada yaygın olan bid'at ve hurafeler hakkında bilgi verdiğini söylemektedir [a.g.e., a.y.]); *es-Seyfü's-şârimi's-Sultânî fi ḥaqqi'l-Bolşevik eş-şeytânî* (Farsça); *Âyine-i Türkistân* (müellif eserin Türkçe bir derleme olduğunu belirtmektedir); *Ref'u't-teşhîk 'an mezâlimi'l-Bolşevik (Meni'l-Bolşevik ve me'l-Bolşevizm*; eserde, müellifin Rus yönetimindeki ülkelerle Batı ve Doğu Türkis-

tan'da yaşadığı veya gözlemlediği olaylar anlatılmaktadır. *a.g.e.*, s. 96). Hucendî bunların dışında çeşitli dergilerde ıslah, kadın, din ve ekonomi, Rus mezâlîmi ve Rusya'da cereyan eden gelişmelerle ilgili makaleler yazdığını belirtmektedir (*a.g.e.*, s. 63, 73).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Sultân el-Hucendî, *Muhtaşaru tercemeti hâli Muhammed Sultân (Hükümlâhi'l-vâhidî's-şamed*, Kahire 1355 içinde), s. 45-99; Azmi Özcan, *Pan-İslâmizm: Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)*, İstanbul 1992, s. 72; Cevdet Küçük, "Abdülhamid II", *DİA*, I, 220; Yusuf Şevki Yavuz, "Akâidü'n-Nesefî", *a.e.*, II, 218.

METİN YURDAGÜR

HUCR b. ADÎ

(حجر بن عدی)

Ebû Abdîrahmân Hucr b. Adî
b. Muâviye b. Cebele el-Kindî el-Küfî
(ö. 51/671)

**Hz. Ali taraftarlığı sebebiyle
Muâviye döneminde öldürülen sahâbi.**

Câhiliye devrinde doğdu; faziletleri dolayısıyla "Hucrû'l-hayr" diye anılır. Babası, Câhiliye devrinde bir savaştan kaçarken arkasından kılıçla yaralandığı için Edber lakabıyla anıldığından kendisine Hucr b. Edber de denilmiştir. İbn Sa'd Hucr'u, Küfeli ilk tâbiîn tabakası içinde Hz. Ali'den rivayette bulunanlar arasında saymakla birlikte kardeşi Hânî ile beraber Resûl-i Ekrem'e elçi olarak geldiğine ve sahâbi olduğuna dair bir rivayeti de kaydeder (*eṭ-Tabakât*, VI, 217). İbn Hibbân da Hucr'u tâbiînden saymıştır (*Meşâhir*, s. 89). Zehabî'ye göre ise Hz. Peygamber'e gelen kabile temsilcilerinden olan Hucr mücahid ve âbid bir sahâbidir (*el-İber*, I, 40; *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 463). Hucr'un herhangi bir gazve veya seriyyede bulunduğu dair bilgi yoktur; doğrudan Hz. Peygamber'den rivayette de bulunmamıştır. Ancak Resûlullah'ın vefatından hemen sonra Hz. Ebû Bekir döneminde Suriye'de bazı yerlerin fethinde, Hz. Ömer devrinde de Kâdisiye'de bulunması sahâbi olma ihtimalini güçlendirmektedir. Nitekim sahâbilerin biyografilerine dair eserlerde kendisine de yer verilmiştir. Hucr'un sahâbi sayılmasına Şîler'in bir arzusu olarak değerlendiren Lammens, eski kaynaklarda onun sahâbi olduğuna dair bir rivayetin bulunmadığını söyler. Celûlâ Savaş'ında (16/637 veya 17/638) ordunun sağ kanadına kumanda eden Hucr'un (Belâzürî, s. 377) Hulvân'ın fethinde gösterdi-

ği kahramanlıklar Sa'd b. Ebû Vakkâs tarafından övülmüş, kendisine Kâdisiye ve ondan sonraki önemli savaşlara katılanlara verilen 2500 dirhem atıyye tahsis edilmiştir.

Hucr, Cemel Vak'ası'nda ve Sıffin Savaş'ında Hz. Ali'nin kumandanı olarak bulundu. Hz. Ali onu Sıffin Savaş'ından sonra 4000 kişilik bir orduyla Dahhâb b. Kays'ın üzerine gönderdi (Taberî, V, 135). Hz. Ali'nin şehid edilmesinden sonra Hucr Küfe'ye yerleşti. Buraya tayin edilen valilerin Hz. Ali ve taraftarları aleyhindeki sözleri Emevîler'in saltanatını bir türlü içine sindiremeyen Hucr ve arkadaşlarını rahatsız etmişti. Küfe Valisi Mugîre b. Şu'be'nin, Muâviye'nin tavsiyelerine uyararak cuma hutbelerinde Hz. Ali ve taraftarlarına ağır bir dille sövmesine ve Hz. Osman'ı överek onun katlini kınayan konuşmalar yapmasına Hucr şiddetli tepki gösterdi; Mugîre'nin yerdiklerinin kendisinden daha faziletli olduğunu camide yüzüne karşı söyledi. Hatta Muâviye'nin istediği bazı malları götürmek üzere Mugîre tarafından hazırlanan kervanın önünü keserek mallara el koydu. Muâviye'nin bu olay üzerine Mugîre'yi valilikten azledip yerine Ziyâd b. Ebîh'i tayin ettiği rivayeti doğru değildir. Mugîre'nin ölümünden sonra Basra valiliği de uhdesinde kalmak üzere Küfe'ye vali tayin edilen Ziyâd, Emevîler'e karşı muhalif tavırını sürdüren Hucr'u çağırarak kendisinin de Hz. Ali'yi sevdiğini, ancak şartların değiştiğini, Muâviye'ye karşı duyduğu kin ve nefretin sevgi ve dostluğa dönüşüğünü söyledi; onun otoritesini sarsacak söz ve davranışlardan kaçındığı takdirde bütün ihtiyaçlarının karşılanacağını bildirdi. Ancak Hucr bu teklifi reddetti. Ziyâd, Küfe'de yerine Amr b. Hureys'i bırakıp Basra'ya gidince Hucr vali vekilini herkesin içinde eleştirip yerden avuçladığı çakıl taşlarını ona doğru fırlattı. Etrafındaki 3000 kadar taraftarının kendisiyle beraber hareket etmesi ve mescide gelişlerinde kalabalık bir grup oluşturmaları üzerine Amr b. Hureys durumu bir mektupla Ziyâd'a bildirdi. Kısa bir müddet sonra Küfe'ye dönen Ziyâd, yaptığı konuşmada Hucr ve arkadaşlarının Muâviye'ye itaata mecbur olduklarını, isyankâr tavırlarını sürdürdükleri takdirde sonlarının kötü olacağını bildirdi. Hucr ona sert bir şekilde karşılık verince Ziyâd Küfe eşrafına çatarak kendisini yeterince desteklemediklerini söyledi. Bunun üzerine Küfe eşrafı Hucr'un taraftarları arasında bulunan akrabalarını ikna edip geri çekince onun yanında az sayıda

adamı kaldı. Ardından Hucr tutuklandı. Ziyâd, Hucr ve arkadaşlarını silâhli ayaklanma ile suçlayan bir iddianâme kaleme aldı ve yetmiş kadar şahide bunu imzalattı. Hucr'un aleyhine şahitlik yapanların yazılı ifadeleri alındı. Şahitliğine başvuru-lanlar arasında bulunan Kâdî Şüreyh ile Hz. Ali'nin talebelerinden fakih Şüreyh b. Hânî Hucr'un ibadete düşkün bir kimse olduğunu söyleyerek öldürülmemesi gerektiğini ima ettiler. Hucr, hepsi Küfeli olan on iki veya on dört arkadaşı ile birlikte Muâviye'nin isteği üzerine Suriye'ye gönderildi ve Dimaşk yakınlarında bizzat fethinde bulunduğu Merciazrâ denilen yerde hapsedildi. Muâviye, Ziyâd'ın Hucr ve arkadaşlarını bir daha Küfe'ye göndermemesini talep eden mektubunu alınca altı kişinin saliverilmesine, Hucr'un ve geride kalan arkadaşlarının da Hz. Ali'yi lânetledikleri ve ondan teberrî ettiklerini söyledikleri takdirde serbest bırakılmasına, aksi takdirde öldürülmesine karar verdi. Bu teklifi kabul etmemeleri üzerine de Hucr ve arkadaşları öldürüldü. Rivayete göre Hucr öldürülmeden önce abdest alıp iki rek'at namaz kılmış, üzerindeki zincirlerin çözülmesini ve kanının yıkanmadan defnedilmesini vasiyet etmiş, böylece zulmen öldürüldüğünü ve şehid sayılacağını anlatmak istemiştir. Onun bu sözleri, İbn Sîrîn gibi bazı âlimlerin şehidlerin defnedilmesiyle ilgili görüşlerine delil teşkil etmiştir. Şîa'nın Emevîler tarafından öldürülen ilk Şîi olarak kabul ettiği Hucr'un Merciazrâ'daki kabri üzerine daha sonra bir mescid yapılmış ve burası ziyaretgâh olmuştur.

Hz. Âişe Hucr'un Dimaşk'a gönderildiğini duyunca Abdurrahman b. Hâris'le Muâviye'ye bir mektup gönderip Hucr ve arkadaşlarının serbest bırakılmasını istemiş, ancak Abdurrahman Hucr'un katlinde sonra Dimaşk'a ulaşabilmiştir. Daha sonra Muâviye Medine'ye gidip Hz. Âişe'yi ziyaret ettiğinde Âişe onu Hucr'u ve arkadaşlarını öldürdüğü için azarlamış, Muâviye ise öldürülmelerinde ümmet için fayda gördüğünü söyleyerek kendini savunmuş ve onları aleyhlerine şahitlik yapanların ifadeleri üzerine öldürüldüğünü rivayete göre Hz. Âişe Muâviye'ye Resûl-i Ekrem'in Merciazrâ'da birtakım insanların öldürüleceğini, bunun Allah'ı ve ehl-i semâyi gazaplandıracağını söylediğini bildirmişti. Hadisi İbnü'l-Mübârek İbn Lehiâ'dan mevkuf olarak nakletmiş olup buna göre Hz. Ali, Azrâ'da yedi kişinin öldürüleceğini ve onları öldürenlerin ashâbü'l-uhdûd gibi olduk-